

13. Волков Н. Ф. Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку – 3 роки / Н. Ф. Волков // Ринок цінних паперів України. – 1998. – № 6. – С. 37–38.

14. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : закон України від 15 берез. 2001 р. № 2299-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 21. – Ст. 103.

15. Про додаткові заходи щодо розвитку фондового ринку України [Електронний ресурс] : указ Президента України від 26 берез. 2001 р. № 198/2001. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=198%2F2001>.

16. Бутузов В. М. Правові основи інвестиційної діяльності : навч. посіб. / В. М. Бутузов, А. І. Марущак. – К. : КНТ, 2007. – 256 с.

17. Основні напрями розвитку фондового ринку України на 2005–2010 роки : затв. указом Президента України від 24 листоп. 2005 р. № 1646/2005 // Урядовий кур'єр. – 2005. – 30 листоп. – № 228.

18. Про внесення змін до Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» : закон України від 18 груд. 2008 р. № 693-VI // Голос України. – 2009. – 16 січ. – № 6.

19. Ковальова В. У пошуках дохідного місця / В. Ковальова // Урядовий кур'єр. – 2011. – 2 серп. – № 139.

Надійшла до редколегії 02.09.2011

ЖЕЛЕЗОВ А. Е. РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ИНСТИТУТОВ СОВМЕСТНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)

Исследована роль государственно-правового регулирования в становлении и развитии институтов совместного инвестирования в Украине. Сделан вывод об определяющей его роли в возникновении и развитии этих институтов в нашей стране, в отличии от стран Западной Европы и США, где они формировались в результате эволюционного развития рыночной экономики.

ZHELEZOV O. THE ROLE OF STATE AND LEGAL REGULATION IN THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF JOINT INVESTMENT IN UKRAINE (HISTORICAL AND LEGAL ASPECT).

The role of state and legal regulation in establishment and development of joint investment in Ukraine are researched. The key role of its in the origin and development of these institutes in our country is being deduced in contrast to West Europe countries and USA, where they were formed as a result of evolution development of market economy.

УДК 343.511

І. М. РЯЗАНЦЕВА,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

БОРОТЬБА З ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВОМ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В СЕРЕДИНІ ХVІІІ – КІНЦІ ХІХ СТ.

Розглянуто основні питання боротьби з фальшивомонетництвом на українських землях у складі Російської імперії у середині ХVІІІ – кінці ХІХ століть.

Період переходу до ринкових відносин обумовлює необхідність проведення політичних, соціально-економічних, правових та інших реформ в Україні, посилення боротьби зі злочинністю. За останнє десятиріччя стрімко зростає кількість країн, валюта яких підробляється, і держав, у яких виявляються підроблені гроші.

Проблема виявлення, розкриття та розслідування фальшивомонетництва є актуальною для України. Бурхливий розвиток офісної техніки, поліграфічного обладнання та поширення

їх в Україні дозволяє фальшивомонетникам створювати чітко організовану та високо розвинену індустрію фальшивомонетництва.

Значною мірою поширенню фальшивомонетництва в Україні сприяють економічні умови розвитку і міжнародні кримінальні зв'язки злочинців. Про це свідчать непоодинокі випадки знешкодження каналів транспортування фальшивих грошей та випадки затримання ділків, які розраховувалися фальшивими грошима за контрабандні товари, наркотики, зброю.

У радянський період питання, пов'язані з розслідуванням фальшивомонетництва, у відкритій літературі фактично не висвітлювались, що не сприяло залученню до їх розроблення науковців, а відповідно – і появі ґрунтовних наукових досліджень.

Значний внесок у розроблення питань боротьби з фальшивомонетництвом зробили такі вчені, як О. М. Бандурка, Б. С. Болотський, В. О. Волинський, О. М. Головка, В. Д. Грабовський, О. О. Ейсман, В. Р. Жвалюк, В. М. Коваленко, Є. В. Прохорова, В. Л. Пуляхін, Ю. В. Солопанов, І. Я. Фрідман, О. С. Шаталов, С. П. Щерба, О. Н. Ярмиш тощо.

Таким чином, питання боротьби з фальшивомонетництвом на українських землях у складі Російської імперії у середині XVIII – кінці XIX століть є метою дослідження, обумовленою його науковою та практичною актуальністю.

Словосполучення «фальшивомонетництво» походить від латинського слова *falsus*, що означає «помилковий, неправильний, підроблений» [1, с. 317]. Згодом воно увійшло в німецьку (*falsus*), а від нього й у російську мову, де слово «фальш» трактувалося як «обман, неправда, підробка, підлог, неправильність» [2, с. 636; 3, с. 531]. Тут ідеться насамперед про діяльність людини, що має корисливе спрямування, по зміні виду або властивостей предметів. Ця діяльність позначається ще словом «фальсифікація», що походить від спільнокореневих піздньолатинських слів: «*falsificatio*» та «*falsifico*», що в перекладі означає «підробляти». У буквальному значенні термін «фальшивомонетництво» означає «підробка монет шляхом зміни з корисливою метою їх виду або властивості». Оскільки слово «підробити» в українській мові означає «виготовити фальшиву річ, імітувати» [4, с. 449], то і фальшивомонетництво трактується як «виготовлення фальшивих грошей для їх корисливого збуту».

Уже на ранніх стадіях процесу натурального товарообміну в ролі грошей виступали найрізноманітніші продукти діяльності людини: шкіра тварин, зерно, худоба тощо). Залежно від роду та виду продуктів виробництва, їх кількісного співвідношення, пропорція, у якій обмінювалися товари, щораз змінювалась. Тому для кожного з учасників укладення угод під час обміну одержуваний і відчужуваний товар міг мати лише суб'єктивне значення, що позначалося на індивідуальній оцінці людьми обмінюваних товарів.

Ранні цивілізації, поява перших держав, в основному рабовласницького типу, обумовило прийняття і перших законів. Оскільки небезпе-

ка шкоди від підробки грошей була помічена задовго до виникнення інституту права, то перші закони вже містили в собі норми, що забороняли підроблення грошей.

Історично фальшивомонетництво як особливий вид злочину виникло з появою державної монополії на випуск металевих грошей в обіг і введенням правових норм, що захищають таку діяльність держави.

У Російській імперії, до складу якої на той час входила і Україна, повноправну появу і обіг паперових грошей офіційно датують 1769 р., але думка про їх уведення висловлювалася і раніше – 1744 р. Перші паперові гроші – асигнації вартістю 25, 50, 75 і 100 рублів – мали значну перевагу перед металевими, оскільки спрощували розрахунки, полегшували їх зберігання і розмінювалися банком на мідні монети без обмеження. У той же час простота малюнка і примітивність друкування паперових грошей обумовили появу в обігу фальшивих асигнацій, перероблених в основному з 25 у 75-рубльову асигнації [5, с. 151]. Їх підроблення полягало у змінненні 25-рубльових асигнацій шляхом підчищення і виправлення цифри «2» на цифру «7» і слова «двадцять» на слово «сімдесят» [6, с. 15; 7, с. 77–78]. Царський уряд, стурбований втручанням фальшивомонетників у встановлену ним монополію випуску в обіг грошей, почав уживати заходів, спрямованих на боротьбу з подібними зазіханнями, у тому числі застосовувалася і страта винних у тому осіб [8, с. 10]. Проте ні зазначена заборона, ні судові переслідування, ні інші каральні заходи не зупиняли фальшивомонетників і підроблення асигнацій тривало. Ним займалися представники багатьох прошарків населення [9]. Певно, це стало одним з мотивів, що спонукали уряд у 1798 р. здійснити випуск асигнацій нового зразка. Ці асигнації були відбиті на тонкому папері і мали складну систему водяних знаків.

Важливо наголосити, що для встановлення факту підробки тривалий час не залучалися особи, які володіли спеціальними технічними знаннями. Для встановлення істини у справі поліція спиралася більше на показання, отримані від допитуваного шляхом офіційно регламентованих тоді тортур [10, с. 720–721]. В окремих випадках, щоб засвідчитися отриманим у результаті катувань визнанням про підроблення грошових знаків, провадився своєрідний слідчий експеримент, у процесі якого винний мав під час суду виготовити таку ж асигнацію [11, с. 10].

Під час розслідування справ про фальшивомонетництво, крім визнання обвинувачуваного,

отриманого різними засобами, у тому числі й катуванням, царська поліція іноді спрямовувала свої зусилля і на пошук речових доказів – предметів, за допомогою яких здійснювалося підроблення. Проте виявлення їх не замінювало спеціальної експертизи. Приблизно у той самий період почали висловлюватися ідеї про необхідність визначити в законі перелік усіх засобів, за допомогою яких можна встановити автентичність документа для уникнення дискусій, оскільки факт підробки встановлювався шляхом огляду асигнацій чиновниками поліції, що не могло бути об'єктивним у доказуванні.

Спеціальні знання для виявлення фактів підробки почали застосовувати лише із створенням у 1818 р. у Росії Експедиції заготовки державних паперів. Головною метою її створення було розроблення нових асигнацій, кредитних білетів та вироблення способів їх друку. Для цієї роботи навіть був залучений відомий російський учений Д. І. Менделєєв, який розробив спеціальний папір, що запобігав підробленням. В Експедиції не лише встановлювалось підроблення грошових знаків, що надходили, а й здійснювався їх облік за видом підробки. Такі облікові відомості про підробку російських грошей надавались і іноземним судам. Представники Експедиції виступали як експерти в судах, але сама їх діяльність щодо проведення експертиз нічим не регламентувалась. Документи на проведення досліджень направлялись лише на підставі усталеної практики. Лише з виходом у 1864 р. Статуту кримінального судочинства діяльність її стосовно дослідження фальшивих грошових знаків було узаконено [11, с. 10–11].

Крім зазначених заходів, що вживались для забезпечення захисту грошового обігу Росії від різного роду посягань, царським Указом 1826 р. приписувалося створення III відділення Особистої Його Величності канцелярії, поряд з іншими предметами діяльності якої були «відомості про викриття щодо фальшивих асигнацій, монет ...» [12, с. 379].

Запровадженнями заходами вдалося трохи підвищити ефективність боротьби з фальшивомонетниками та стабілізувати ситуацію у сфері грошового обігу, але все ж таки в обігу, хоча й менше, ніж колись, з'являлись підроблені гроші, до того ж географія їх поширення мала тенденцію до розширення, оскільки факти виявлення підробок були зафіксовані як у великих містах, так і у провінції. Причому нерідко фальшивомонетники, конспіруючись, організовували свою діяльність щодо грошей у церковних закладах [13, с. 161]. Щодо правової

оцінки фальсифікації грошей, то вже у 1864 р. вітчизняними правознавцями висловлювались думки про розмежування складу таких злочинів, як шахрайство та фальшивомонетництво. Їх пропонувалося розділяти таким чином: якщо об'єктом злочину було майно громадян, то така крадіжка вважалася шахрайством, а якщо то була громадська довіра (*fides publica*), то це вже було підробкою, фальсифікацією [14].

Очевидно, у той час, а втім, як і нині, рівень латентності злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом, був високим, а прогнозування діяльності щодо підробки грошей для профілактики було досить складним, оскільки прийняті рішення з питань боротьби з такими злочинами ґрунтувались лише на зафіксованих фактах подібних явищ. Кримінальна статистика того часу не розмежовувала, які гроші підроблювались, отже, не розмежовувала і професійної приналежності підроблювачів і тим більше категорії виготовлювачів підробок та осіб, що їх збували.

Наприклад, за період з 1874 по 1894 роки щорічно в середньому у провадженні було 509 кримінальних справ про підробку монет, але у різні роки кількість таких справ суттєво відрізнялася [8, с. 11].

В одному зі звітів III відділення імперської канцелярії йшлося про те, що розповсюдження фальшивих грошових знаків та державних цінних паперів, які підроблювались і в самій державі, і завозилися з-за кордону, досягло такого масштабу, який набув загрозливого характеру для підриву громадської довіри до урядових паперів не лише за кордоном, а й у самій країні. У 1881 р. замість III відділення імперської канцелярії був затверджений Департамент поліції. Однією з його функцій була боротьба з фальшивомонетництвом. Поліція при вирішенні покладених на неї завдань зверталася за допомогою до спеціальної агентури зовнішнього спостереження – філерів та секретних агентів-інформаторів. Використання поліцією негласних засобів і методів було суттєвою допомогою у розкритті та розслідуванні фактів фальшивомонетництва. Необхідність їх залучення та застосування пояснювалась перш за все потребами практики, гостротою ситуації, що склалася на той момент, та забезпечення надійного захисту державних інтересів [13, с. 162].

Особливо слід наголосити на важливості відкриттів кінця XIX ст. на науковому полі боротьби з підробкою грошей. Тут, по-перше, необхідно згадати про винаходи ткацького майстра І. І. Орлова. У 1885 р. він винайшов

спосіб виробляти ткані гроші, які не могли бути сфабриковані ручним способом і запропонував їх проект російській Експедиції заготовки державних паперів. Але там даний проект був відхилений через те, що організація випуску таких грошей вимагала б докорінної перебудови виробництва в цій галузі. Надалі І. І. Орлов поставив перед собою завдання створити новий спосіб багатоколірного друку. Вже до весни 1890 р. розробка такого способу була ним закінчена і він приступив до створення спеціальної друкарської машини. Оскільки перші проби нового друку в березні 1891 р. через недосконалість машини ще не задовольняли самого винахідника, то пізніше, восени 1892 р. він створив нову машину, за допомогою якої потім і здійснювався багатоколірний друк з одного кліше (друкарської фо-

рми), що став надалі називатися «орловським». І. І. Орлов також розробив спосіб друку на плоскодрукуювальній машині та «одним із перших у світі підійшов до ідеї офсетного друку», котра і сьогодні широко використовується як у поліграфії, так і в державному виготовленні грошових знаків [15, с. 30–31].

Історія грошового обігу свідчить, що велика кількість фальшивих грошей завжди була наслідком кризового стану грошового господарства. Причина цього полягає в неможливості задовольнити зростаючі економічні потреби країни. Велика кількість фальшивих грошей, безумовно, завдає величезної шкоди економіці країни, а суворість покарання за підроблення і збут фальшивих грошей не зупиняла фальшивомонетників, оскільки прибуток від цього діяння набагато вищий.

Список використаної літератури

1. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь : ок. 50 000 слов / И. Х. Дворецкий. – 3-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1986. – 840 с.
2. Современный словарь иностранных слов : ок. 20 000 / кол. авт. – М. : Рус. яз., 1992. – 740 с.
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 4 / В. И. Даль. – М. : Рус. яз., 1991. – 683 с.
4. Русско-украинский словарь / [И. С. Олейник]. – Изд. 5-ое. – СПб. : Ореол, 1994. – 756 с.
5. Колташев И. Я. Рассказывают бумажные деньги / И. Я. Колташев // Мир коллекционера. – Алма-Ата : Казахстан, 1967. – С. 150–191.
6. Польской Г. Н. Рыцари фальшивых банкнот / Г. Н. Польской. – М. : Юрид. лит., 1982. – 176 с.
7. Елизаветин Г. Деньги / Г. Елизаветин. – М. : Дет. лит., 1970. – 256 с.
8. Лубин А. Ф. Экономические преступления в историческом ракурсе / А. Ф. Лубин // Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики : учебник / под ред. В. Д. Грабовского, А. Ф. Лубина. – Н. Новгород : НВШ МВД России, 1995. – С. 7–47.
9. Лахин Л. Ассигнации печатают... в Гуслицах / Л. Лахин // Нижегородские новости. – 1996. – 10 дек.
10. Чельцов-Бебутов А. Курс советского криминально-процессуального права Т. 1. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих и буржуазных государствах / А. Чельцов-Бебутов. – М. : Госюриздат, 1957. – 840 с.
11. Дулов А. В. Из истории криминалистической экспертизы в России / А. В. Дулов, И. Ф. Крылов. – М. : Госюриздат, 1960. – 167 с.
12. Хрестоматия по истории государства и права СССР. Дооктябрьский период / под ред. Ю. П. Титова, О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1990. – 480 с.
13. Пономарев Н. С. Из истории борьбы с фальшивомонетничеством в России / Н. С. Пономарев // Права человека и проблемы обеспечения законности. – Н. Новгород : НВШ МВД России, 1993. – С. 158–165.
14. Полетаев Н. Фальшивая монета / Н. Полетаев // Журнал Министерства юстиции. – 1864. – Т. XIX. Февраль. – С. 249–298.
15. Немировский Е. Способ многокрасочной печати И. И. Орлова / Е. Немировский // Полиграфическое производство. – 1949. – № 2. – С. 30–31.

Надійшла до редколегії 27.08.2011

РЯЗАНЦЕВА И. Н. БОРЬБА С ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЧЕСТВОМ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В СОСТАВЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В СЕРЕДИНЕ XVIII – КОНЦЕ XIX ВЕКОВ

Рассмотрены основные вопросы борьбы с фальшивомонетничеством на украинских землях в составе Российской империи в середине XVIII – конце XIX веков.

RIAZANCEVA I. COMBAT AGAINST A COUNTERFEITING ON UKRAINIAN LANDS WITHIN THE RUSSIAN EMPIRE IN THE MIDDLE OF XVIII – END OF XIX CENTURIES

The main issues of the combat against a counterfeiting on Ukrainian lands within the Russian Empire in the middle of XVIII – end of XIX centuries are reviewed.